

THE ROLE OF EXACT SCIENCES IN THE ERA OF MODERN DEVELOPMENT

XALQ MAQOLLARIDA TA'LIM-TARBIYAGA OID ATAMALAR

X.X.Abdullayev

Ajiniyoz nomidagi NDPI

stajor-o'qituvchisi

***Annotatsiya:** Mazkur maqolada xalq maqollarida ta'lim-tarbiyaga oid atamalarning qo'llanilishi va ishlatilishi masalasi so'z boradi.*

***Kalit so'zlar:** maqol, ta'lim, tarbiya, axloq-odob, "Devoni lug'otit turk", "Qutadg'u bilig", atama.*

Ma'lumki, ta'lim deyilganda, ilm-fan va kasb-hunar bo'yicha to'plangan bilim, ko'nikma va malakalarni yosh avlodga berish jarayoni tushuniladi. Shunday ekan, ta'lim, tarbiya bilan mustahkam aloqada bo'ladi. Tarbiya (shaxsni maqsadga muvofiq shakllantirish) jarayonida tabiat, jamiyat, tafakkur haqidagi bilimlarni hayot va mehnat talablari bilan birgalikda egallash asosida shaxsning ilmiy dunyoqarashi hamda axloqiy-irodaviy sifatleri shakllantiriladi. Shuni qayd qilish lozimki, talim tarbiya kishilik jamiyatining yuzaga kelishi bilan paydo bo'ladi. Chunki o'zining kelajagini o'ylar ekan, albatta, inson o'z farzandining ta'lim-tarbiyasi haqida qayg'uradi. Mana shu asosida o'zbek tilida ham qadimdan ta'lim-tarbiyaga oid nomlar shakllana boshladi. Buyuk tilshunos Mahmud Qoshg'ariyning "Devoni lug'otit turk" asarida erdam – odob; emgak – mehnat; bilik-ilm; Yusuf Xos Hojibning "Qutadg'u bilig" asarida ilm, bilik-bilim, o'rgatikli-o'rgatuvchi o'z ifodasini topgan atamalar ana shundan dalolat beradi. Bunday so'zlarni Navoiy, Bobur, Gulxaniy, Muqimiy, Furqat kabi klassik adiblar asarlarida, xalq og'zaki ijodi namunalarida ham ko'plab uchratish mumkin. Bunday bebaho mulk asrlar osha hozirgacha saqlanib kelayotgan yana bir manba borki bu xalq maqollaridir. Xalq og'zaki ijodining o'ziga xos klassik timsoli bo'lgan maqollar xalq tilining ham nodir namunasidir.

Zotan xalqning o'zi "so'z ko'rki maqol" deydi. Shuni qayd etish kerakki, xalq maqollarida o'zbek tili so'z boyligining deyarli barcha qatlamlari jo bo'lgan. Ana shunday qatlamlardan biri ta'lim-tarbiyaga, aniqrog'i, pedagogikaga oid atamalardir. Buning boisi bor, albatta. Chunki maqollar xalq hayotini uning o'tmishdagi iqtisodiy, siyosiy va madaniy turmush darajasini o'rganishga oid noyob manba hisoblanadi. Bu narsa turli ijtimoiy munosabatlarning, xalqning axloqiy me'yorlari va e'tiqodlarining, maishiy turmushi va mehnati, sevgisi va nafrati, ozod hayot uchun intilishlari borligi, ixcham va lo'nda aks etganligi ko'rinadi. Shuning uchun xalq maqollarining kattagina bir qismi ta'lim-tarbiya, ilm olish, kasb-hunarni egallashni ulug'lashga, bilimsizlik, no'noqlik, kaltabinlikni qoralashga chorlaydi.

THE ROLE OF EXACT SCIENCES IN THE ERA OF MODERN DEVELOPMENT

Maqollarda o'z ifodasini topgan pedagogik atamalarni tahlil qilishdan oldin e'tiborni shunga jalb etmoqchimizki, ularning ba'zilarida bevosita mana shunday lug'aviy birliklar qatnashmaydi, biroq mazmun bevosita talim-tarbiyaga qaratilgan boladi. Har daryoning o'z kemasi bor, har odamning o'z chamasi bor. Daraxtdan meva olaman desang niholligidan parvarish qil. Daryo to'la bo'lsa ham, it tili bilan suv ichar, shular jumlasidandir. Xalq maqollari tahlilidan ko'rinadiki, ularda ta'lim - tarbiyaga oid quyidagi tematik atamalar ishlatilgan:

1. Ta'lim-tarbiya jarayoniga aloqador umumiy atamalar. Bularga quyidagilar kiradi: bilim ("Bilim-aql chirog'i", "Bilim-kuchda", "Kuch birlikda"), ilm ("Ilm olish-nina bilan quduq qazish", "Ilm topmay maqtanma"), o'qish ("O'qish boshqa-uqish boshqa", "O'qishning erta-kechi yo'q", "Bilim umr bulog'i"), ta'lim ("Ta'lim berish uchun ta'lim olish kerak"), o'rganish ("O'rganish bir hunar, o'rgatish ikki hunar") o'git ("O'git ber o'git olmaganga, nasihat qil quloq solmaganga") va boshqalar.

2. Talim-tarbiya, o'qish-o'qitish jarayonida faoliyat ko'rsatuvchi shaxs otlari. Bunda quyidagi ikki holatni e'tiborga olish lozim: a) Maqollarda bevosita ta'lim-tarbiya ishi bilan shug'illanuvchi shaxs otlari ifodasini topgan. Masalan: ustoz ("Ustoz ko'rgan xat tanir", "Ustoz otangdek ulug'"), usta ("Usta ishini qilar yuzta"), domla ("Domlaning aytganini qil, qilganini qilma"); b) tarbiyalanuvchi shaxs nomlari. Masalan: shogird ("Ustoz ko'rmagan shogird, har maqomga yo'rg'alar"), bola ("Xotinni boshdan tut, bolani yoshdan"), ilmi tolib ("Agar bo'lsang ilm tolib, ustozlardan qolgin olib").

3. Ilm-fanni puxta egallagan, odob axloq borasida obro'ga erishgan shaxslarni ifodalovchi atamalar. Masalan: olim ("Olim bo'lsang olam seniki", "Olim so'zi oz-oz bo'lsa ham soz"), dono ("Dono topib so'zlar, nodon qopib", "Dono aytsa el aytgani, elning g'amini yeb aytgani"), donishmand ("Donishmand adashsa, olim qoqilar").

4. Xalq maqollarida ta'lim tarbiya ishlari bilan shug'ullanuvchi shaxslarning kasb kori nomini ifodalovchi atamalar ham mavjud. Masalan: donolik ("Donolikning cheki yo'q", "Donolik-onalik, nodonlik-bolalik"), ustalik ("Ustalik joy bitar, qalloblik joy yirtar").

5. Ta'lim tarbiyaga aloqador bo'lgan shaxslarning xilma-xil holatlari, xossa xususiyatlari, fazilatlarini anglatuvchi atamalar ham xalq maqollaridan "o'rin olganligini" quyidagi misollar tasdiqlaydi: yaxshilik ("Yaxshilik yo'lda qolmas", "Yaxshilik eksa, ehsonlik olar"), kamtarlik ("Kamtarlik-katta davlat"), mardlik ("Mardlik obro' keltirar", "Mardlikning toji kamtarlik"). Shuningdek, xalq maqollarida ta'lim-tarbiyaga, o'qish-o'qitish ishlariga aloqador bo'lgan kitob

THE ROLE OF EXACT SCIENCES IN THE ERA OF MODERN DEVELOPMENT

(“Kitob-aql chirog‘i”, “Kitobsiz o‘qish, qanotsiz uchish”), maktab (“Ilm - dilning chirog‘i, maktab ilm-chorbog‘i”) kabi maqollar ham qo‘llaniladi.

Xulosa qilib aytganda, o‘zbek tilining ta‘lim-tarbiya, pedagogikaga oid terminologik tizimida maxsus atamalar qadimdan shakllana boshlagan. Qadimgi obidalarda ularni bir qismi saqlanib qolgan. Maqolamizda ta‘lim-tarbiyaga oid atamalarining anchaginasini xalq maqollarida ishlatilib kelingan va ishlatilib kelinmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Abdullayev, X., & Boltaboyev, O. (2020). THE PSYCHOLOGICAL FUNCTION OF MONOLOGUES IN HISTORICAL NOVELS (ON THE EXAMPLE OF PIRIMKUL KADYROV'S NOVEL" PASSAGE OF GENERATIONS"). *Интернаука*, 46(175 часть 2), 50.
2. Abdullayev, V. A. (1964). *Uzbek Adabiyoti Tarihi*. To kent.
3. Daulatbaevich, A. X., & Ismailovich, D. O. (2022). EXPRESSION OF THE PERSONALITY SPIRITUALITY IN THE CHARACTERS'SPEECH. *Galaxy International Interdisciplinary Research Journal*, 10(11), 632-637.
4. Xamroyevich, A. X. (2023, January). XALQ OG‘ZAKI IJODIDA MOTIV TUSHUNCHASI. In *INTERDISCIPLINE INNOVATION AND SCIENTIFIC RESEARCH CONFERENCE* (Vol. 1, No. 5, pp. 51-53).
5. Abdullayev, H. K. (2021). ARTISTIC AESTHETIC FUNCTION OF MONOLOGUES. *CURRENT RESEARCH JOURNAL OF PHILOLOGICAL SCIENCES*, 2(07), 16-19.
6. Гайлиева, О., & Сейтниязова, Г. (2023). Шайыр И. Юсупов қосықларының өзбек тилиндеги көркем аудармалары ҳаққында. *Ренессанс в парадигме новаций образования и технологий в XXI веке*, 1(1), 281-284.
7. Гайлиева, О. (2019). Мустақиллик даври туркий халқлар лирикасида шаклий изланишлар ва уларнинг типологияси (ўзбек, қорақалпоқ ва туркман лирикаси мисолида). Докторлик (ДСс) диссертацияси автореферати. Нукус.
8. Saodat, S., Nargiza, M., Mukaddas, I., & Maksuda, G. (2021). SPECIFICITY OF MASSMEDIA ASPECT IN MEDIA TEXT FORMATION. *Ilkogretim Online*, 20(5).
9. Shamaksudova, S. K. (2023). The Internal Structure and Main Sections of Media Linguistics. *International Journal of Multicultural and Multireligious Understanding*, 10(6), 331-336.
10. Khidoyatovna, S. S. (2023, November). MEDIA TEXT IN MEDIA LINGUISTICS. In *Konferensiyalar| Conferences* (Vol. 1, No. 1, pp. 47-52).
11. Kh, S. G. (2023). The Factors Determining the Development of the Modern Uzbek Literary Language. *International Journal of Multicultural and Multireligious Understanding*, 10(5), 491-496.

THE ROLE OF EXACT SCIENCES IN THE ERA OF MODERN DEVELOPMENT

12. Shukurova, G. K. (2023). THE ROLE OF STYLISTIC DEVICES IN THE IMPLEMENTATION OF THE AUTHOR'S INTENTION. In АКТУАЛЬНЫЕ ВОПРОСЫ СОВРЕМЕННЫХ НАУЧНЫХ ИССЛЕДОВАНИЙ (pp. 167-169).
13. Shukurova, G. H. (2022). The Role of Matyakub Kushjanov in Uzbek Literal Studies. International Journal of Social Science Research and Review, 5(11), 464-468.
14. Shukurova, G. H. (2022). Priority of Journalistic Interpretation in the Creation of the Image of Celebrities. International Journal of Multicultural and Multireligious Understanding, 9(11), 169-173.

